

SÁRKÁNY PÉTER

A HIT ÉS AZ ÉSZ DIALÓGUSÁNAK ELŐSEGÍTÉSE

A félreértés elkerülése érdekében már az elején rögzítem, hogy a katolikus egyetem mibenlétét, valamint a hit és az ész dialógusát nem teológiai kontextusban tárgyalom. A rendelkezésemre álló források alapján azokat a lényegi aspektusokat szeretném kiemelni, amelyekről azt gondolom, hogy – felekezeti és világnézeti hovatartozástól függetlenül – az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem munkatársainak közösségét közvetlenül érintik. „A katolikus egyetem az egyház szívéből született” – így fogalmaz II. János Pál pápa *Ex corde ecclesiae* apostoli rendelkezése a katolikus egyetemekről, amely 1990. augusztus 15-én jelent meg. Az apostoli rendelkezés az egyetem identitását, küldetését, valamint működésének általános normáit tárgyalja. A katolikus egyetem célkitűzése, hogy „intézményes módon biztosítsa az egyetemek világában a keresztény jelenlétet, s szembesítse azt, a társadalom és a kultúra jelentős problémáival”.¹ Ennek a célkitűzésnek megfelelően az egyetemet a katolikus eszmeiség hatja át, figyelembe véve az egyes tevékenységek mibenlétét és autonómiáját. A keresztény és katolikus eszmeiségen kívül további lényegi tulajdonságokat is említ az apostoli rendelkezés: keresztény eszmeiség, a katolikus hit által vezérelt reflexió, hűség a keresztény üzenethez, valamint „intézményes elkötelezettség Isten népének és az emberiség nagy családjának szolgálatára”.²

Mindez azt jelenti, hogy ebben a szellemiségben működik az egyetem. És ha jól értelmezem a pápa sorait, az ott dolgozóakra hárul az a feladat, hogy ezeket a lényegi tulajdonságokat a mindenkori tevékenységrendszerrel összhangba hozzák. Éppen ezért számunkra nem mindegy, hogy az apostoli rendelkezés miként fogalmaz a kutatás tekintetében.

A katolikus egyetemen a kutatás szükségszerűen tartalmazza: a) a tudás integrációjának keresését, b) a dialógust a hit és az ész között, c) az etikai vonatkozást és d) a teológiai távlatot.³

A felsorolt jellemzők egymást feltételezve szorosan összefüggenek, de a továbbiakban a hit és az ész dialógusára koncentrálok, mivel véleményem szerint elsősorban ez az a jellemző,

* A szöveg eredeti változata székfoglaló előadás formájában elhangzott az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Professzorok Tanácsának ülésén 2021. június 17-én.

¹ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde ecclesiae*, SZIT, Budapest 1991, 13. bekezdés.

² Uo.

³ Uo.

amely – gyakorlatias szempontból – az egyetem oktatói és kutatói közösségének egészére vonatkozatható. A katolikus egyetem fontos feladata ugyanis, hangsúlyozza jelentőségét II. János Pál pápa, *a hit és az ész dialógusának elősegítése*.⁴

Szerintem igen fontos kérdésként merül fel, hogy az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem és azon belül a Professzorok Tanácsa miként segítheti elő hitelesen ezt a dialógust. Mivel II. János Pál pápa ebben a dokumentumban nem részletezi ennek a párbeszédnek a sajátosságait és körülményeit, ezért engedjék meg, hogy erre egy konkrét példát elevenítsek fel: 2004. január 19-én a Bajor Katolikus Akadémia egy igen emlékezetes és nagyhatású beszélgetést szervezett Jürgen Habermas és Joseph Ratzinger (később XVI. Benedek pápa) között. Vagyis korunk egyik legjelentősebb filozófusa és korunk egyik legjelentősebb teológusa között. A dialógus témáját előre rögzítették ezzel a címmel: „A szabadelvű állam politika előtti morális alapjai”. A párbeszédben az önmagát Max Weber nyomán „vallási botfűlűként” aposztrofáló Jürgen Habermas a gyakorlati ész nézőpontját, míg a hívő katolikus teológus Joseph Ratzinger a racionális közösséget megelőző teremtett valóság szempontját érvényesíti. Érdemes néhány gondolatot kiemelni ebből a beszélgetésből, amely magyar nyelven is önálló kötet formájában elérhető.⁵ Az ész és a kinyilatkoztatás összekapcsolására irányuló filozófiai diskurzusban Habermas szerint:

Azon a ponton, ahol az ésszel és a kinyilatkoztatással foglalkozó filozófiai diskurzus összekapcsolódik, mindig visszatér ugyanaz a gondolati alakzat: a maga legmélyebb alapjaira reflektáló ész fölfedezi, hogy valami másból ered, és ennek a másnak a sorsszerű hatalmát el kell ismernie, nehogy önmaga ilyen hibrid birtokbavételének zsákutcájában elveszítse az ésszerű tájékozódás lehetőségét.⁶

Egy bekezdéssel tovább pedig azt állítja Habermas, hogy nem elég tisztelni a vallást. „A filozófiának jó oka van arra, hogy hajlandó legyen tanulni a vallási hagyományokból”.⁷ Innen nézve lényeges kérdésként merül fel, hogy mindez milyen követelmény elé állítja a gondolkodást. Habermas ezzel kapcsolatban is meglehetősen egyértelműen fogalmaz:

A vallási szempontból botfűlű polgár számára mindez abban a legkevésbé sem triviális követelményben fogalmazódik meg, hogy a világról alkotott tudás perspektívájából önkritikusan határozza meg hit és tudás viszonyát. A hit és tudás tartós diszharmóniájával való számvetés csak akkor érdemli meg

⁴ Uo. 17. bekezdés.

⁵ HABERMAS, J. – RATZINGER, J., *A szabadelvű állam morális alapjai*, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, Budapest 2007.

⁶ Uo. 26.

⁷ Uo.

az ésszerű predikátumot, ha a vallási meggyőződések episztemikus státusza a szekuláris tudás szempontjából sem mindenestől irracionális. Ezért a tudományos információk spekulatív feldolgozásának köszönhető, és a polgárok etikai önértelmezése szempontjából releváns naturalista világképek a politikai nyilvánosságban semmiképpen sem élveznek prima facie elsőbbséget a versengő világnézeti vagy vallási felfogásokkal szemben.⁸

Mindez azt jelenti tehát, hogy Habermas szerint az önmagára reflektáló ész elismeri, hogy valami másból ered. Ez a felismerés pedig a gondolkodást arra a belátásra ösztönözheti, hogy a vallás a kutató számára sem minősülhet elve irracionálisnak, balgaságnak vagy a megismerés elvi akadályának. Ebből következően a politika sem teheti általánossá a szekuláris szemléletet. Az állampolgárok nem vonhatják kétségbe „a vallásos világképek elvi igazságpotenciálját”.⁹

Az előbbiekhöz képest Joseph Ratzinger gondolatmenete a fordított utat járja be, miközben a gyakorlati következményeket illetően egyetért avval, amit Habermas a poszt-szekuláris társadalomról kifejt. A tudomány, hangsúlyozza Ratzinger, nem alapozhatja meg az etikát, mert „etikai tudat nem jöhet létre tudományos viták eredményeként”.¹⁰ A világ- és emberkép radikális és felgyorsult változásainak fényében a filozófia felelőssége megnő.

A filozófia feladata abban áll, hogy kritikus szemmel kövesse az egyes tudományok fejlődését, kritikával illesse az elhamarkodott végkövetkeztetéseket, és rávilágítson a látszatigazságokra (...). Más szavakkal: a filozófia felelőssége, hogy különválassa a tudományos eredményektől a gyakran közējük vegyülő, nem tudományos elemeket, és ily módon rálátást nyújtson az egészre, az emberlét valóságának távolabbi dimenzióira, melyekből a tudomány mindig csak részleteket tud megmutatni.¹¹

A filozófia ezen funkciója nem kizárólag a tudományra, hanem a vallásra is vonatkozatható. A vallás kóros tünetei, mint például a vallási fundamentalizmus, az ész kiemelt jelentőségére mutatnak rá.

...a vallás kóros tüneteket mutat, melyek felettébb veszélyesek, és elkerülhetetlenné teszik, hogy a vallást olykor az ész isteni fényénél átvilágítsuk,

⁸ Uo. 31.

⁹ Uo. 32.

¹⁰ Uo. 36.

¹¹ Uo.

ügyszólván ellenőrizzük, időről időre megtisztítsuk és rendezzük – ezt egyébként az egyházatyák is így gondolták.¹²

Ezzel párhuzamosan Ratzinger kiemeli, hogy „az észnek is megvannak a kóros tünetei (...), az észet is figyelmeztetni kell hatáira”.¹³ Konkrétan itt az atombomba feltalálását és az embertenyésztés és emberszelektálás gyakorlatait említi. Több szempontból is értelmes tehát az ész korlátozására irányuló kérdést feszegetni.

A katolikus egyetem szempontjából ennek a párbeszédnek az egyik legfontosabb tanulsága, hogy a hit és az ész dialógusában résztvevők elismerik a másik fél nézőpontjának kiindulópontját és aggodalmának jogosságát. A beszélgetés során hangsúlyozásra kerül egyfelől, hogy a vallás nem minden esetben és minden körülmény között képvisel pozitív morális erőt, másfelől pedig az, hogy sokszor az ész megbízhatóságában kell kételkednünk, és azt felügyelet alá helyezzünk.¹⁴ Tehát a hit és az ész ebben a dialógusban nem egymást kizáró entitások, mint ahogyan azt sokszor vallási meggyőződésre vagy a felvilágosodásra hivatkozva tévesen értelmezik, hanem a valóság egymást egyaránt feltételező és egymást egyaránt korlátozó dimenzióiról van szó. A beszélgetésben részt vevő felek nem egyszerűen gesztusokat gyakorolnak egymás irányába, hanem készen állnak radikálisan végiggondolni az emberhez méltó társadalom feltételeit, és ebben a kontextusban sürgetik a hit és az ész dialógusát.

A Bajor Akadémián zajló egykori beszélgetés gondolatmenetét szükségképpen rövidre zárva, szerintem minden túlzás nélkül kijelenthető, hogy egy ilyen szellemiségű dialógus elősegítésében az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem oktatói és kutatói közössége határozottan részt vállalhat, az említett előfeltevések és az adott tudományterület sajátosságainak és autonómiájának figyelembevételével.

Visszatérve az apostoli rendelkezés érvelésére: a hit és az ész dialógusának konkrét gyakorlata szoros összefüggésben áll további három aspektussal is, nevezetesen a tudás integrációjának a feladatával, az etikai vonatkozással és a teológiai távlattal.¹⁵ A tudás integrációjában fontos szerepet kap a filozófia, amely képes a valóság egészét és a különböző tudományok által tárgyalt részterület igazságát összefüggésbe hozni. Az etikai vonatkozás a leegyszerűsítő technikai szemlélet veszélyeire és a lelkiismerethez kapcsolódó tudás jelentőségére mutat rá. A teológiai távlat pedig a katolikus egyetem sajátja, amely vagy egy teológiai fakultásban, de legalább egy vallási-teológiai kérdéseket vizsgáló oktatási és kutatási szervezeti egységben ölt testet.¹⁶

¹² Uo. 46.

¹³ Uo. 46–47.

¹⁴ Uo. 40–41.

¹⁵ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde ecclesiae*, 15. bekezdés.

¹⁶ Uo. 19. bekezdés.

Összeségében elmondható, hogy a hit és az ész dialógusának következetesen érvényesített szempontja magától értetődően szembekerül azzal a modernitásban előtérbe került előítéllettel, miszerint a tudományos reflexió és a hit egymást kizáró tényezők lennének. A két dimenzió közül egyik sem oldható fel a másikban. Ez egyfelől a hitnek az ész általi teljes megvilágítását, másfelől viszont az észnek a hitben történő feloldását jelentené. Mindkét út zsákutcának bizonyul. A katolikus értelmezés szerint ugyanis mindkét törekvés eleve lehetetlenre vállalkozna.

A hit tartalmának és az erre irányuló tudásnak is megfelelő arányban kell állnia a konkrét személy által betöltött oktatói, kutatói vagy hétköznapi szereppel. Többek közt Karl Rahner is arra figyelmeztet egy egyetemi hallgatónak tartott előadásában, hogy az intellektuális becsületesség nem azt jelenti, hogy minden olyan előfeltevésre tudományosan reflektálnunk szükséges, amelyekkel a keresztény hit együtt jár.¹⁷

Hiszen ki állíthatná magáról, hogy e rövid földi élet során (...) lehetséges volna számára korlátozott tudományos lehetőségei között, ezer szakterületen való hozzá nem értése mellett? Ki az, aki egyszerre és alaposan metafizikus, vallásfilozófus, vallástörténész, Jézus Krisztus szellemi-vallási kortörténetének ismerője, exegéta, bibliateológus lenne, az ehhez szükséges, irdatlanul bonyolulttá vált módszerekkel együtt (...).¹⁸

A hit és az ész kiegyensúlyozott, személy- és helyzetfüggő viszonyának figyelembevételével az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemnek az elkövetkező időszakában kiemelt feladata a hit és az ész dialógusának az elősegítése, fenntartása és magas színvonalon történő művelése. A Professzorok Tanácsa is ezt figyelembe véve közelíti meg a hatályos szervezeti és működési szabályzat szerinti feladatköreit. Olyan testület, amely – a mindenkori rektor kérésére – véleményezi az egyetem küldetésnyilatkozatát, fejlesztési irányelveit, stratégiai terveit és ezzel kapcsolatos dokumentumait. Javaslatokat fogalmaz meg más kiemelt jelentőségű szakmai kérdésekben.

Rektor Asszonnyal folytatott egyeztetés során megfogalmaztunk egy tervet a hit és az ész dialógusának elősegítése érdekében. Azt javasoltuk, hogy az egyetem vezetősége és a Professzorok Tanácsa közösen, a jövő félévtől kezdve indítson el egy tudományos eseménysorozatot, amelyre egyfelől olyan kiemelkedő hazai és külföldi kutatókat hívunk meg, akik tudományterületük művelésével párhuzamosan nyíltan vállalják keresztény-katolikus elköteleződésüket, világszemléletüket. Másfelől viszont azokat a teológusokat és szerzeteseket is hívjuk és várjuk,

¹⁷ RAHNER, K., *Intellektuális becsületesség és keresztény hit*, in uő., *Isten: rejtelem. Öt tanulmány*, Egyházfórum, Budapest 1994, 3.

¹⁸ Uo. 4.

akik a teológia mellett más tudományterületen is jelentős teljesítményt tudnak felmutatni. Félévente egy ilyen ünnepi esemény önreflexióra és eszmecsereére kínál alkalmat. Az elmúlt időszakban az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen „A hit és a tudás dialógusa” címmel elindított tudományos eseménysorozat keretén belül négy előadás megtartására került sor.¹⁹ Ennek a rendezvénynek a célja, hogy az egyetem polgárai a meghívott vendégekkel együtt oldott hangulatban beszélgessenek a hit és a tudomány viszonyát érintő kérdésekről.

A gondolatmenetet II. János Pál Pápa *Fides et Ratio* című enciklikája legelső mondatának hasonlatával zárom: „A hit és az ész (fides et ratio) két szárny, melyekkel az emberi szellem felemelkedik az igazság szemlélésére.”²⁰ Kívánom, hogy a keresztény kinyilatkoztatásba vetett hit és a tudományosan művelt ész adjon erőt munkánkhoz!

¹⁹ I. Frivaldszky János, egyetemi tanár (PPKE): *Miként lehet jelen a hit a tudományban, az inspirációban és a kutató mindennapjaiban?* (2021. november 23). II. Hegyi László, miniszteri biztos: *Állam és egyház együttműködése a 21. századi Magyarországon* (2022. március 24). III. Gloviczki Zoltán, rektor (AVKF): *Tudom vagy hiszem? Katolicizmus, pedagógia* (2022. november 24). IV. Vik János, habilitált egyetemi docens (BBTE): *A kritikai gondolkodás szerepe a hittudomány mai művelésében* (2023. május 18). A hit és az ész dialógusának keretébe illeszthető a 2022. június 2-án megtartott „Pedagógia és kereszténység” konferencia is, amelynek az anyaga önálló tanulmánykötetben jelent meg: PUKÁNSZKY, B. – SÁRKÁNY, P. (szerk.): *Pedagógia és kereszténység: Teológiai, neveléstörténeti és nevelésfilozófiai metszetek*, SZIT, Budapest 2023.

²⁰ II. JÁNOS PÁL, *Fides et ratio*, SZIT, Budapest 1999.